

מבט על, גיליון 471, 2 באוקטובר 2013

חסן רוחאני והמנהיג הרוחני: משא ומתן בסגנון חדש

אפרים קם

בתוך שבועות מעטים, במהלך מורכב ומתוחכם ובמחיר נמוך – שכלל גם זריקת ביצים ונעליים על מכוניתו – הצליח נשיאה החדש של איראן, חסן רוחאני, לשנות את כללי המשחק של הטיפול בסוגיית הגרעין האיראני. לשינוי שרוחאני הביא עמו יש שני היבטים, המזינים זה את זה: פריצת דרך היסטורית להידברות ישירה, ברמות הגבוהות ביותר, עם ארצות-הברית; והקרנת גישה מתונה ופתוחה יותר, היכולה – הן לדברי רוחאני והן לדברי הממשל האמריקאי – להביא ליישור ההדורים ולהסכם בסוגיית הגרעין בלוח זמנים קצר. הקשר שנוצר בין נשיאי ארצות-הברית ואיראן – שהתבטא עד כה בחילופי אגרות ובשיחת הטלפון ביניהם – יכול לאפשר, לראשונה מאז המהפכה האסלאמית באיראן ב-1979, ללבן סוגיות ולנסות לפתור אותן במישרין ברמת המנהיגים.

בתקופה הקרובה יפתח מחדש המשא והמתן בין איראן לשש הממשלות הנוגעות בדבר בנושא הגרעין (ואם יעלה יפה, אולי גם בנושאים נוספים, בהמשכו), אלא שהפעם יתנהלו השיחות כנראה באווירה שונה. מאמר זה מבקש לבחון את הגישה האיראנית האפשרית לקראת שיחות אלה.

ההתנהלות האיראנית בשיחות הבאות תישען כנראה על כמה נקודות מוצא:

1. הסנקציות כואבות ומשפיעות על הגישה האיראנית. גם אם אלה לא הביאו עד כה להתפרצות של תסיסה, הייתה להן תרומה חשובה הן לבחירתו של רוחאני לנשיא והן לפעילותו מאז. משום כך הן רוחאני והן המנהיג הרוחני חאמנהאי רוצים להגיע להסדר, שיסגור את תיק הגרעין האיראני ויוביל להסרת הסנקציות.
2. רוחאני תלוי בחאמנהאי, שהחלטות העיקריות נתונות בידיו, וזקוק לגיבוי. משום כך רוחאני טרח להדגיש שחאמנהאי הסמיך אותו להגיע להסכם. חאמנהאי מצדו דיבר על הצורך ב"גמישות אמיצה" בטיפול בסוגיה זו, ומשתמע מדבריו שהוא מצדד בגישתו של רוחאני, לפחות עד גבול מסוים.
3. מהצד האחר, יש גורמים חשובים באיראן המסתייגים מההתקרבות לארצות-הברית, כשביניהם ניתן לזהות לפחות את הנהגת "משמרות המהפכה". הסתייגותם באה לידי ביטוי בכמה אירועים סביב ביקורו של רוחאני בארצות-הברית: הצורך שרוחאני ראה לדרוש מ"המשמרות" שלא להתערב בפוליטיקה; האזהרה הפומבית של "המשמרות" לרוחאני, תוך התעלמות מדרישתו, להיזהר בוותיקים לממשל האמריקאי; ביטול מעמד לחיצת היד בין רוחאני לאובמה; והביקורת הפומבית – הנדירה מאד – של מפקד "המשמרות" על שיחת הטלפון בין רוחאני לאובמה. לא ברור מהי עמדתו של חאמנהאי בעניין זה, אך קשה להניח ש"המשמרות" היו מותחים ביקורת פומבית על הנשיא אילו היו מניחים שחאמנהאי מתנגד לה, ויתכן שזו דרכו של המנהיג הרוחני לאותת לרוחאני שיש גבול לחופש הפעולה שלו. מכל מקום, הסתייגות זו מגישתו של רוחאני יוצרת אילוצים על התנהלותו, והוא מבקש לרצות את מתנגדיו.

מותר להניח, לקראת השיחות הקרובות, שהכלי העיקרי שבו יבקש רוחאני לקדם הסדר יהיה המאמץ ליצירת אמון בין איראן לממשלות המערב, באמצעות טיפוח אווירת הפתיחות ופריצת הדרך לכיוון ארצות-הברית. בצמרת האיראנית יש הסבורים כנראה, שהמהלך ההיסטורי מול הממשל האמריקאי הוא חלק מהמחיר שאיראן נדרשה לשלם, ולכן הוא ראוי לתגמול ולצעד בונה אמון מצד הממשל, בעיקר בדמות צמצום ממשי של הסנקציות. אלא שסביר להניח שאווירה טובה בלבד לא תספיק, וממשלות המערב ידרשו מאיראן ויתורים ממשיים – שטיבם אינו ברור

עדיין, ושעד כה לא היו מקובלים על איראן. הסיבה לכך פשוטה: הסנקציות מהוות הכלי העיקרי בידי ממשלות המערב לצרכי לחץ על איראן, ואין סיבה להניח שישמטו אותו מידיהן ללא תמורה ממשית. ואכן, גורמים מערביים כבר הבהירו שלא יסירו בצורה משמעותית את הסנקציות בגלל מילים יפות מצד איראן, ואלו יוסרו רק אם איראן תגלה גישה רצינית ותסכים לויתורים ממשיים.

לסנקציות יש גם השפעה נוספת על המשא והמתן. הן מאלצות את איראן שלא להמשיך להשתמש במשא והמתן כאמצעי להרוויח זמן. בניגוד לעבר, אין היום לאיראן עניין להרוויח זמן לשם קידום תוכנית הגרעין שלה, משום שחשוב לה יותר להגיע להסדר שיסיר את הסנקציות, מה גם שתוכנית הגרעין הגיעה כבר לשלב מתקדם. זו הסיבה לכך שרוחאני דיבר על שיחות שויבילו להסדר תוך שלושה-שישה חודשים. לפיכך גם ברור שאיראן תחתור מתחילת השיחות להשיג נכונות אמריקאית להסיר, או לפחות לצמצם במידה משמעותית, את הסנקציות, תוך הסתמכות על האווירה החדשה, ובמשתמע – גם להקנות לרוחאני הישג, שיסייע לו להתמודד עם המתנגדים באיראן להתקרבות לארצות-הברית. אם לא יזכה להיענות מספקת מצד הממשל האמריקאי, רוחאני ינסה להשיג הבטחה מפורשת להסרה מלאה של הסנקציות בעתיד, אולי בהדרגה, כשתסתמן הצלחה בשיחות.

עד כה רוחאני לא הציג אף רעיון חדש או ויתור כלשהו בסוגיית הגרעין, אך סביר להניח שהאיראנים יציגו רעיונות וויתורים כאלה או אחרים במהלך השיחות הקרבות. מאחר שהעמדה האיראנית אינה ידועה, ניתן להעלות כמה אפשרויות:

- רוחאני מדגיש את נכונות איראן להציג הוכחות חדשות לכך שתוכנית הגרעין נועדה לצרכי שלום בלבד, ואת נכונותה לשקיפות מלאה ולהידוק שיתוף הפעולה עם הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית. משמעות הדבר היא הסכמה להידוק הפיקוח על אתרי הגרעין, יתכן תוך אשורר "הפרוטוקול הנוסף", ופיקוח על האתר בפריצין, החשוד שמתנהלת בו פעילות וניסויים לפיתוח הנשק הגרעיני, לאחר שהאיראנים ניקו אותו היטב משרידי חומרים גרעיניים.
- העיקרון שקבע רוחאני בנאומו בעצרת האו"ם הוא הכרה בזכות איראן להעשרת אורניום על אדמתה. פירוש הדבר פסילת האפשרות שהועלתה בעבר להעשיר אורניום עבור איראן במדינה שלישית.
- האיראנים אותתו בעבר שיהיו מוכנים לויתורים ולהסדר לגבי העשרת האורניום לרמה של 20%. שאלה פתוחה היא האם יסכימו להגבלה על ההעשרה ל-20% ולהשתמש בכמות שהועשרה לצרכי הכור, להפסיק כליל את ההעשרה לרמה זו, או אף להוציא מאיראן את הכמות שהועשרה, או את חלקה.
- טרם יציאתו של רוחאני לניו יורק, פורסמו ידיעות שאיראן תסכים לסגירת מתקן ההעשרה בפורדו, בתמורה להסרת הסנקציות. בעבר דחו האיראנים על הסף דרישה זו, וגם הפעם הזדרזו האיראנים להודיע שאין להם כוונה להסכים לכך. יחד עם זאת, אם השיחות יתקדמו במידה ממשית, אין להוציא מכלל אפשרות שהאיראנים יסכימו להגבלות על הפעילות במתקן, ואולי אף להקפאתה, אם לא לסגירת האתר. בסופו של דבר, עיקר פעילות ההעשרה נעשית ממילא במתקן בנתאנו; יתרונו הגדול של המתקן בפורדו הוא המיגון המיוחד שלו במעבה ההר נגד תקיפה אווירית. אלא שאם איראן תגיע להסכם עם ארצות-הברית, היא תקנה לעצמה למעשה חסינות מפני תקיפה אווירית – ודאי אמריקאית, וכנראה אף ישראלית.
- הצדדים ייכנסו בקרוב למשא ומתן קשה, אבל מתוך תחושה שהפעם הסיכויים להכתרתו בהצלחה גדולים מאי פעם בעשור האחרון. יחד עם זאת, ההצלחה רחוקה מלהיות מובטחת, וגם הלחצים הפנימיים – כולל עמדתו העתידה של חאמנאהי – יכולים להוות מכשול משמעותי, כפי שהיה גם בעבר. הבעיה אינה רק בהבדלים בין הצדדים בפרטי הסוגיות, אלא גם בפער ביניהם בבסיס עמדותיהם. הממשל האמריקאי מחויב למנוע מאיראן נשק גרעיני, ואילו איראן תהיה מוכנה כנראה לויתורים שונים, אך לכאלה שלא יפגעו ביכולת שבנתה להגיע לנשק גרעיני תוך זמן קצר.